

TÁRSASÁGI HÍREK

CSEHI GYULA
1910—1976

Utoljára Budapesten találkoztam Csehi Gyulával. Valahonnan német földről érkezett, talán egy Heine-konferenciáról, s természetesen erről is beszélt, a tárgy jeles ismeretével, s nem csekély iróniával, már ahogyan ő szokott tárgyalni. Ám még nagyon sok másról is óhajtott beszélgetni: a munkásirodalom kutatásáról, a Gaál Gábor-problémáról, a dokumentum-irodalomról. És — ezt kellett volna elsőnek említenem — egyik legkedvesebb munkájáról, a Téka sorozatról, melyet a bukaresti Kritérium Kiadó az ő biztatására indított, s e kis könyvtár szelleme rugalmasságának, polihisztori tudásának fényes bizonyítéka volt. A Téka, bizony, e század magyar könyvkiadói vállalkozásai között a legjelesebbek közé tartozik: tudományos igény és ismeretterjesztő szenvedély egyszerre vezette Csehit, amikor a köteteket megtervezte. Mégpedig korántsem valami elvont eszményekre támaszkodó pedagógiai hit nevében, hanem az a marxista szellemiség vezette, mellyel Gaál Gábor — a mestere — a két világháború között a Korunkat szerkesztette. Amikor felfedezte a magyar olvasó számára az orosz író, Korolenko publicisztikáját, melyben az udmurtok ellen indított vérvádas perek ellen tiltakozott, akkor az antiszemitizmus, a faji politika ellen is tiltakozott. Amikor kiadatta, s maga fordította Lunacsarszkij addig magyarul nem ismert cikkeit — nemcsak a Lunacsarszkij-évfordulóra készült, hanem a szocialista irodalom aktuális kérdéseire is figyelmeztetett. Tudjuk, hogy a román tudományosság számára ugyancsak meglepetés volt, amikor összegyűjtötte és magyarra fordította a román munkásmozgalom kimagasló egyéniségének, Dobrogeanu-Gherea emléleti írásait.

Aztán jártam nála Kolozsvárt, a Haşdeu utcában; alig néhány lépésnyire lakott Jordáky Lajostól, a vele — úgy érzem — oly rokon szellemiségtől. Közös volt érdeklődésük: sem Jordáky, sem Csehi — hogy elmúlásuk sorrendjében idézzem őket — nem voltak szobatudósok. Ezt nem csak abból a tényből volt tudható, hogy mindketten az erdélyi, a romániai munkásmozgalom sok-sok veszéllyel szembenező résztvevői voltak a harmincas évektől kezdve. Jellemző az is, hogy mindketten Gaál Gábor csillagképében nőttek fel, s a Korunk régi gárdájához tartoztak. Mégiscsak fontosabb az életrajz esetleges tényeinél, hogy milyen volt szellemük irányultsága. Csehit például feltétlenül érdekelt szűkebb szakmájának, az irodalomnak minden újdonsága: a tudományosak is, a szépirodalom is. S mivel nagyon sok

nyelven tudott, ezért roppant tájékozott volt. Ez a tájékozottság azonban nem az adatgyűjtők bogarassága volt. Csehi roppant tudását rendszerbe építette. Határozott elképzelése volt a világról, s az irodalom mellett, s vele egyenrangúan, a politika érdekelte szenvedéllyel. A politikát, az irodalmat egyaránt oly eszköznek tudta, mellyel jobbtítani lehet a világot, az embert, a nagyobb közösséget, az emberiséget és a kisebbet, az a nemzetiséget, melynek sorsát vállalnia adott, s vállalta is. Ugyanakkor Csehi hitt abban — hiszen kedves korszaka a francia felvilágosodás volt —, hogy a világ nem vak eszközök, kiismerhetetlen indulatok ütközőtere, hanem az ész által, a tények ismeretében belátható. Kissé érdesen, nem egyszer gúnyosan beszélt ezekről a dolgokról. Sok keserű tapasztalat rejlett e magatartás mögött, de Csehi zordsága sohasem lett embergyűlöletté, s iróniája sem züllött cinizmussá. Valamiféle védekezés volt e tartás, de mindig feloldó és sohasem elutasító jellegű.

Iskolás módon fogalmazva Csehít voltaképpen három téma foglalkoztatta. Az egyik témát már említettem: a francia felvilágosodás és európai hatása személyes érdekeltséggel izgatta. Ifjúkorát, egyetemista éveit, első könyvét idézte fel így. Másik témáját egyik — egyébként úttörő jelentőségű — könyvének címével jellemezhetném: *Munkásosztály és irodalom*. A magyar, a francia, a román és a szovjet irodalom gyakorlatára épített, s így vizsgálta a munkásirodalom tematikai és világnézeti útját. Voltaképpen a szocialista irodalom genezise érdekelte. Értékvédelem vezette e munkájában is. Ha nem csalódom, indítéka az lehetett, hogy a magyar baloldali irodalom történeti értékeit árnyaltan, az esztétikai törvényszerűségeket sem mellőzve tudja elhelyezni az általánosan érvényes értékrendben. Nem tudott megbékélni azzal a kettős értékrenddel, amely hovatovább polgárjogot nyert nálunk is, hogy a két világháború közötti baloldali írástudók elsősorban történeti értékkel rendelkeznek, míg a világnézetileg többé-kevésbé problematikus alkotók esztétikailag gazdagították irodalmunkat. Csehi sokat és finom elemzésekkel foglalkozott e problémával. Ezekkel a vizsgálódásaival függött össze tudósi szenvedélyének harmadik megnyilvánulási formája: a dokumentumirodalom helye és szerepe a világirodalomban. Széleskörű ismeretekkel felfegyverkezve azért vizsgálta ezt a témát, mert a baloldali irodalom egyik centrális problémája a dokumentumirodalom problematikája. Csehi a gyökerekig akart lehatolni a kérdések pontosabb értéséért. S természetesen az sem mellőzhető, hogy Csehi már az ötvenes évek végén jól észlelhette, hogy a világirodalom kortárs jelenségei ugyancsak visszautalnak a dokumentum irodalmi felhasználására.

Csehi Gyula sokat dolgozott. A romániai magyar lapoknak alig-alig található olyan száma, melyben ne lett volna jelen az utolsó hús

esztendőben. Irt recenziót, tájékoztató cikket, tanulmányt, esszét. S közben tanított a kolozsvári egyetemen, szerkesztett. Tájékozottságával elképesztette beszélgető partnereit, mert Csehi Gyula valóban *mindent* olvasott.

Azt halloom, hogy a Korunk szerkesztőségében, Gaál Gábor portréja alatt, egy karosszékben halt meg. Beteg szíve percek alatt végzett vele. A sírjánál pedig — végakarata szerint — nem hangzott el beszéd. A Marseillaise és az Internacionálé hangjai mellett helyezték örök nyugalomra. Talán a sors kegye volt ez: hadd távozzon úgy körülünkől Csehi Gyula, ahogyan élt.

E. FEHÉR PÁL

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója. Műszaki szerkesztő: Agócs András

A kézirat nyomdába érkezett: 1976. IV. 14. Terjedelem: 15,5 (A/5 ív)

76.3064 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György